Qabul qilindi: 25-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 30-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 05-oktabr 2026-yil

XVIII ASRDAN XX ASR BOSHLARIGACHA SURXON VOHASI IQTISODIYOTIDA SAVDO YO‘LLARI VA BOZORLARNING TUTGAN O‘RNI

Qayumova Muqaddas Abdujalilovna

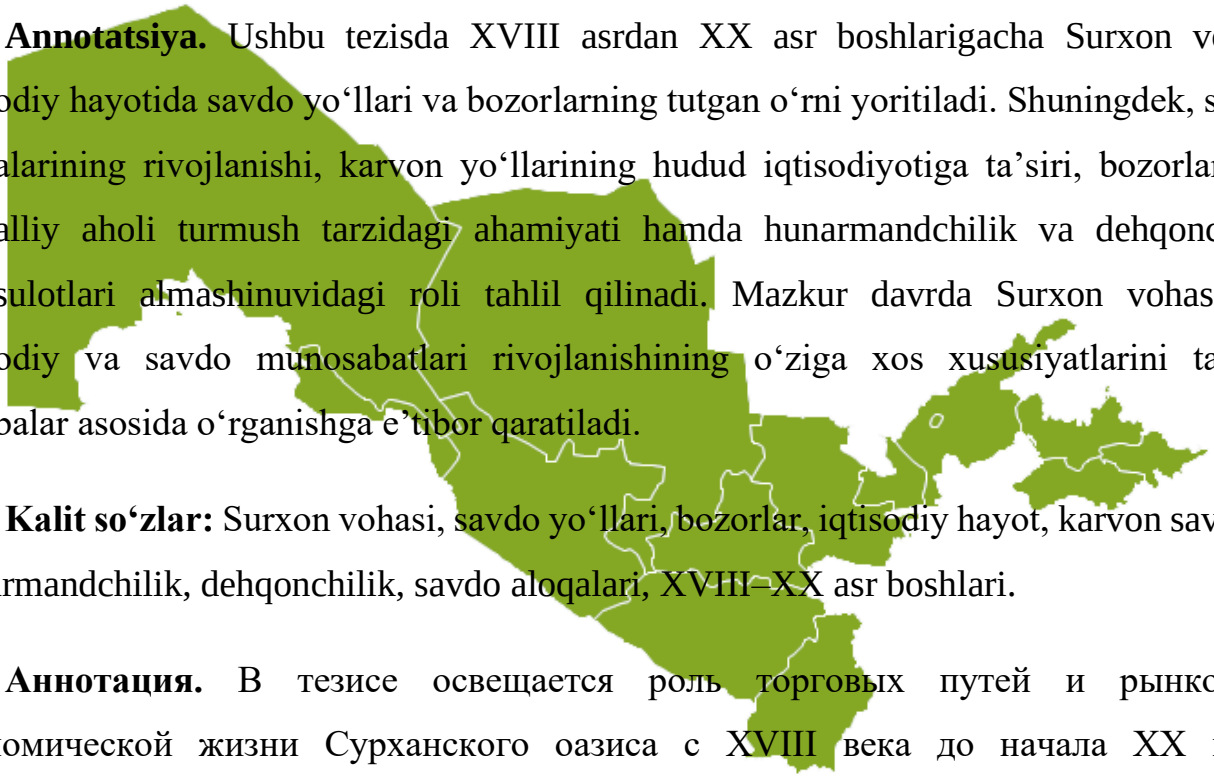

Annotatsiya. Ushbu tezisda XVIII asrdan XX asr boshlarigacha Surxon vohasi iqtisodiy hayotida savdo yo‘llari va bozorlarning tutgan o‘rni yoritiladi. Shuningdek, savdo aloqalarining rivojlanishi, karvon yo‘llarining hudud iqtisodiyotiga ta’siri, bozorlarning mahalliy aholi turmush tarzidagi ahamiyati hamda hunarmandchilik va dehqonchilik mahsulotlari almashinuvidagi roli tahlil qilinadi. Mazkur davrda Surxon vohasining iqtisodiy va savdo munosabatlari rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlarini tarixiy manbalar asosida o‘rganishga e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: Surxon vohasi, savdo yo‘llari, bozorlar, iqtisodiy hayot, karvon savdosi, hunarmandchilik, dehqonchilik, savdo aloqalari, XVIII–XX asr boshlari.

Аннотация. В тезисе освещается роль торговых путей и рынков в экономической жизни Сурханского оазиса с XVIII века до начала XX века. Анализируются развитие торговых связей, влияние караванных путей на экономику региона, значение рынков в повседневной жизни местного населения, а также их роль в обмене ремесленной и сельскохозяйственной продукцией. Особое внимание уделяется изучению исторических особенностей развития экономических и торговых отношений Сурханского оазиса в рассматриваемый период на основе исторических источников.

Ключевые слова: Сурханский оазис, торговые пути, рынки, экономическая жизнь, караванная торговля, ремесленничество, земледелие, торговые связи, XVIII — начало XX века.

Abstract. This thesis examines the role of trade routes and markets in the economic life of the Surkhan oasis from the eighteenth century to the early twentieth century. It analyzes the development of trade relations, the influence of caravan routes on the regional economy, the significance of markets in the daily lives of the local population, and their role in the exchange of handicrafts and agricultural products. Particular attention is paid to the historical characteristics of economic development and trade relations in the Surkhan oasis during this period, drawing on historical sources.

Keywords: Surkhan oasis, trade routes, markets, economic life, caravan trade, handicrafts, agriculture, trade relations, eighteenth century–early twentieth century.

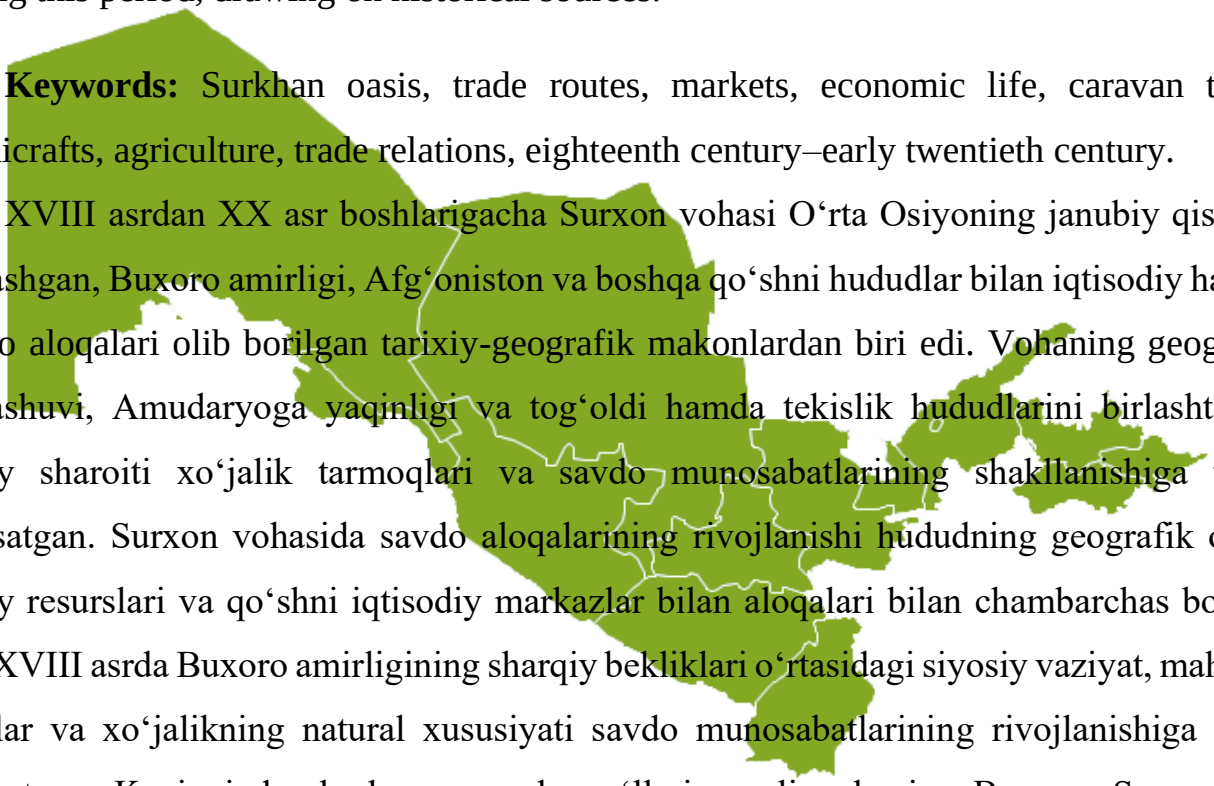

XVIII asrdan XX asr boshlarigacha Surxon vohasi O‘rta Osiyoning janubiy qismida joylashgan, Buxoro amirligi, Afg‘oniston va boshqa qo‘shni hududlar bilan iqtisodiy hamda savdo aloqalari olib borilgan tarixiy-geografik makonlardan biri edi. Vohaning geografik joylashuvi, Amudaryoga yaqinligi va tog‘oldi hamda tekislik hududlarini birlashtirgan tabiiy sharoiti xo‘jalik tarmoqlari va savdo munosabatlarining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan. Surxon vohasida savdo aloqalarining rivojlanishi hududning geografik o‘rni, tabiiy resurslari va qo‘shni iqtisodiy markazlar bilan aloqalari bilan chambarchas bog‘liq edi. XVIII asrda Buxoro amirligining sharqiy bekliklari o‘rtasidagi siyosiy vaziyat, mahalliy nizolar va xo‘jalikning natural xususiyati savdo munosabatlarining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatgan. Keyingi davrlarda esa savdo yo‘llari orqali vohaning Buxoro, Samarqand, Qarshi, Shahrisabz va Hisor kabi hududlar bilan iqtisodiy aloqalari kengaygan. Surxon vohasidagi savdo yo‘llarini o‘rganishda ularning faqat geografik yo‘nalishlarini emas, balki iqtisodiy vazifalarini ham hisobga olish zarur. Mazkur yo‘llar qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini bozorlarga yetkazish, chorva mollarini boshqa hududlarda sotish, hunarmandchilik buyumlarini tarqatish va mahalliy aholini zarur iste’mol mahsulotlari bilan ta’minlashga xizmat qilgan. Shu jihatdan savdo yo‘llari vohaning turli tabiiy-geografik qismlari o‘rtasida xo‘jalik ixtisoslashuvini yuzaga keltiruvchi omillardan biri bo‘lgan. Savdo yo‘llarining faoliyati transport vositalari, yo‘lbo‘yi inshootlari va xavfsizlik sharoitlariga ham bog‘liq edi. Biroq karvonsaroylar sonining o‘zi savdo hajmini to‘liq

aniqlash uchun yetarli emas; ularni bozorlar faoliyati, transport yo‘llari va tovarlar harakati haqidagi boshqa dalillar bilan birgalikda tahlil qilish lozim. Vohaning iqtisodiy aloqalarida Amudaryo kechuvlari ham alohida ahamiyatga ega bo‘lgan. Daryo orqali o‘tish imkoniyatlari Termiz va unga yaqin hududlarning janubiy yo‘nalishdagi savdo aloqalarida muhim omil bo‘lib xizmat qilgan. Shu sababli Surxon vohasining iqtisodiy tarixini o‘rganishda quruqlikdagi karvon yo‘llari bilan bir qatorda suv transporti va kechuvlar faoliyatini ham hisobga olish zarur. XVIII asrdan XX asr boshlarigacha Surxon vohasida mahalliy bozorlar iqtisodiy hayotning muhim tarkibiy qismi bo‘lgan. Ular dehqonlar, chorvadorlar, hunarmandlar va savdogarlar o‘rtasidagi aloqalarni ta’minlab, mahsulotlarni ishlab chiqaruvchidan iste’molchiga yetkazishda vositachi vazifasini bajargan. Bozorlar faoliyati orqali vohaning tog‘li, tog‘oldi va tekislik hududlarida yashovchi aholi o‘rtasidagi xo‘jalik aloqalari mustahkamlangan. Surxon vohasining yirik savdo markazlari qatorida Termiz, Sherobod, Denov va Boysun bozorlari ajralib turgan. Ularning ahamiyati nafaqat savdo hajmi, balki atrofdagi qishloqlar bilan aloqalari, mahalliy ishlab chiqarish mahsulotlarini to‘plash va boshqa hududlarga yetkazish imkoniyatlari bilan ham belgilanadi. Denov bozori, xususan, atrofdagi qishloqlardan keltirilgan mahsulotlar sotiladigan va zarur kundalik buyumlar xarid qilinadigan markazlardan biri bo‘lgan. Mahalliy bozorlar faoliyatida qishloq xo‘jaligi va chorvachilik mahsulotlari muhim o‘rin egallagan. Aholi g‘alla, uzum, mayiz, boshqa meva mahsulotlari, qo‘y-echki va boshqa chorva mollarini sotuvga chiqargan. Tog‘li hududlarda yashovchilar o‘zlari yetishtirgan mahsulotlarni tekislikdagi bozorlarga olib kelib, o‘z xo‘jaligi uchun zarur asbob-uskunalar, matolar va boshqa tovarlarni xarid qilganlar. Bu jarayon vohaning turli qismlari o‘rtasidagi iqtisodiy o‘zaro bog‘liqlikni kuchaytirgan. Bozor savdosining muhim xususiyatlaridan biri pul orqali oldi-sotdi bilan bir qatorda mahsulot ayirboshlashning ham saqlanib qolganidir. Bunday munosabatlar, ayniqsa, mahalliy ehtiyojlarni qondirishga yo‘naltirilgan savdoda ahamiyatli bo‘lgan. Ayirboshlash orqali ishlab chiqaruvchilar o‘zlarida ortiqcha bo‘lgan mahsulotlarni boshqa zarur buyumlarga almashtirganlar. Shu bilan birga, pul muomalasining rivojlanishi va uzoq masofali savdoning kengayishi bozor munosabatlarining murakkablashuviga zamin yaratgan. Surxon vohasining iqtisodiy

hayotida hunarmandchilik mahsulotlari ichki va tashqi savdo aloqalarining muhim tarkibiy qismi hisoblangan. Boysun, Denov va boshqa aholi punktlarida ishlab chiqarilgan matolar, ipak va yarim ipak gazlamalar, temirchilik buyumlari hamda qandolatchilik mahsulotlari mahalliy bozorlarda sotilgan, ayrimlari esa boshqa hududlarga olib chiqilgan. Bu holat vohada ishlab chiqarishning faqat mahalliy ehtiyojlarni qondirishga emas, balki tashqi bozor talabiga ham moslashganini ko‘rsatadi. Masalan, ilmiy adabiyotlarda Boysun hunarmandlari tayyorlagan ipak va yarim ipak gazlamalar Samarqand, Toshkent, Afg‘oniston va Hindiston bozorlarida xaridorlarga ega bo‘lgani qayd etiladi. Boysun qandolatchilari tayyorlagan holva esa G‘uzor va Kelif bozorlarida sotilgan. Bunday misollar mahalliy hunarmandchilikning hududlararo savdo tizimiga qo‘shilganini va ayrim mahsulot turlari muayyan bozorlarda o‘z xaridorlarini topganini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, Surxon vohasidagi savdo yo‘llari va bozorlar iqtisodiy almashinuv vositasi bo‘lish bilan birga, turli xo‘jalik tarmoqlari va hududlarni o‘zaro bog‘lovchi tizim sifatida ham muhim ahamiyat kasb etgan.

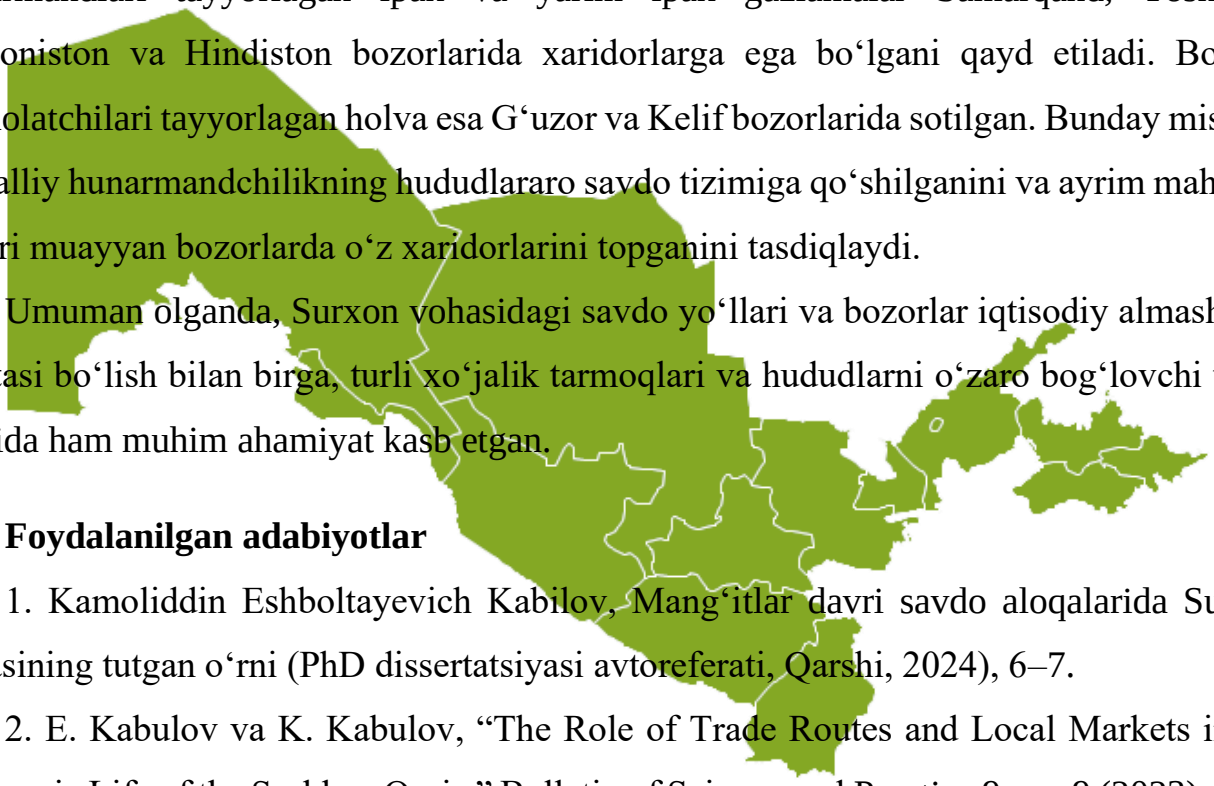

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kamoliddin Eshboltayevich Kabilov, Mang‘itlar davri savdo aloqalarida Surxon vohasining tutgan o‘rni (PhD dissertatsiyasi avtoreferati, Qarshi, 2024), 6–7.

2. E. Kabulov va K. Kabulov, “The Role of Trade Routes and Local Markets in the Economic Life of the Surkhan Oasis,” Bulletin of Science and Practice 9, no. 9 (2023): 256–264, (https://doi.org/10.33619/2414-2948/94/27).

3. Kabulov va Kabulov, “The Role of Trade Routes and Local Markets,” 256–264.

4. Kamoliddin Qobulov, “Buxoro amirligining iqtisodiy hayotida ichki savdo aloqalarining rivojlanishi,” O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlari, 2023, 17–20

5. Kamol Avlaev, “Trade Dynamics of Local and Imported Goods in the Markets of the Bukhara Emirate during the 18th to 20th Centuries,” Society and Innovation 6, no. 3/S (2025): 360–365.